

Г.О. Слабкий¹, С.В. Дудник²

До питання сучасного стану деяких соціально-економічних детермінант дитячої смертності в Україні

¹ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Україна²ДУ «Український інститут стратегічних досліджень Міністерства охорони здоров'я України», м. Київ

PERINATOLOGY AND PEDIATRIC. UKRAINE. 2018.4(76):78-86; doi 10.15574/PP.2018.76.78

Мета — вивчити, проаналізувати та визначити сучасний стан деяких провідних соціально-економічних детермінант дитячої смертності в Україні та їх тенденції за даними вибіркового опитування та вибіркового дослідження домогосподарств із дітьми на підставі самооцінки та різних соціально-економічних і соціально-демографічних ознак, притаманних цим домогосподарствам.

Пацієнти та методи. Дослідження деяких провідних соціально-економічних детермінант проведено за статистичними даними Державної служби статистики України «Самооцінка домогосподарств України рівня своїх доходів» (за даними вибіркового опитування домогосподарств), «Витрати і ресурси домогосподарств України» (за даними вибіркового дослідження домогосподарств України), «Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України» (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств) за 2011–2016 рр. Дані отримано з урахуванням вимог міжнародних стандартів, методологічних вимог із дотриманням усіх основних принципів формування вибірки та екстраполяції (поширення) даних вибіркового дослідження на генеральну сукупність. Використано такі методи: аналітичний, статистичний, порівняльний аналіз, системний підхід.

Результати та висновки. Вивчено та проаналізовано сучасний стан деяких провідних соціально-економічних детермінант (доходи, витрати, ресурси за різними соціально-економічними ознаками, соціально-демографічні характеристики домогосподарств із дітьми, матеріальна забезпеченість, житлові умови тощо) дитячого здоров'я та смертності дітей. З урахуванням даних аналізу соціально-економічного стану домогосподарств із дітьми та його тенденцій встановлено необхідність щодо адекватного соціально-економічного захисту дитячого населення країни через відповідні програми на державному рівні.

Ключові слова: соціально-економічні детермінанти, домогосподарства, опитування, дитяча смертність, здоров'я дітей.

On the current state of some socio-economic determinants of child mortality in Ukraine

G. O. Slabkiy¹, S. V. Dudnyk²¹SHEE «Uzhgorod National University», Ukraine²SE «Ukrainian institute of strategic researches of Ministry of Public Health of Ukraine», Kyiv

Purpose — to study, analyze and determine the current state of some of the leading socio-economic determinants of child mortality in Ukraine and its tendencies according to the data of a sample survey of households with children on the basis of self-assessment and a determination of the various socio-economic and socio-demographic characteristics of households.

Patients and methods. The study of the leading social and economic determinants was carried out on the basis of the use of the statistical data of the State Statistics Service of Ukraine «Ukraine Households Self-Perceived of Their Income» (according to the sample household survey), «Expenditures and resources of households in Ukraine» (according to the sample survey of living conditions of households in Ukraine), «Social and Demographic Characteristics of Households of Ukraine» (according to a sample survey of living conditions of households of Ukraine) for the period 2011–2016. Data acquisition took place in accordance with the requirements of international standards, methodological requirements, observing main principles to design the sample and extrapolation (dissemination) of the sample survey data over the total population — all households of Ukraine. The following methods are used: analytical, statistical, comparative analysis, system approach.

Results and conclusions. During the study, the current state of some of the main socio-economic determinants (incomes, expenditures, resources for different socio-economic characteristics, socio-demographic characteristics of households with children, material security, housing conditions, etc.) of children's health and child mortality has been studied and analyzed.

Taking into account the analysis of socio-economic status of households with children and its tendencies, the need for adequate social and economic protection of the child population of the country through appropriate state programs has been established.

Key words: socio-economic determinants, households, interviewing, child mortality, children's health.

К вопросу о современном состоянии некоторых социально-экономических детерминант детской смертности в Украине

Г.А. Слабкий¹, С.В. Дудник²¹ГВУУ «Ужгородский национальный университет», Украина²ГУ «Украинский институт стратегических исследований Министерства здравоохранения Украины», г. Киев

Цель — изучить, проанализировать и определить современное состояние некоторых ведущих социально-экономических детерминант детской смертности в Украине и их тенденции по данным выборочного опроса и выборочного исследования домохозяйств с детьми на основании самооценки и различных социально-экономических и социально-демографических характеристик, присущих этим домохозяйствам.

Пациенты и методы. Исследование основных социально-экономических детерминант проведено на основе статистических данных Государственной службы статистики Украины «Самооценка домохозяйствами Украины уровня своих доходов» (по данным выборочного опроса домохозяйств), «Расходы и ресурсы домохозяйств Украины» (по данным выборочного исследования домохозяйств Украины), «Социально-демографические характеристики домохозяйств Украины» (по данным выборочного обследования условий жизни домохозяйств) за 2011–2016 гг. Данные получены в соответствии с требованиями международных стандартов, методологических требований с соблюдением всех основных принципов формирования выборки и экстраполяции (распространения) данных выборочного исследования на генеральную совокупность. Использованы следующие методы: аналитический, статистический, сравнительный анализ, системный подход.

Результаты и выводы. Изучено и проанализировано современное состояние некоторых основных социально-экономических детерминант (доходы, расходы, ресурсы по разным социально-экономическим признакам, социально-демографические характеристики домохозяйств с детьми, материальная обеспеченность, жилищные условия и т.д.) детского здоровья и смертности детей. С учетом данных анализа социально-экономического состояния домохозяйств с детьми и их тенденций установлена необходимость адекватной социально-экономической защиты детского населения страны через соответствующие программы.

Ключевые слова: социально-экономические детерминанты, домохозяйства, опрос, детская смертность, здоровье детей.

Вступ

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), на сучасному етапі розвитку суспільства смерть дитини може бути пов'язана значною мірою з низкою соціально-економічних детермінант, сформованих під впливом різноманітних факторів — економіки, соціальних умов, політики. Саме показники дитячої смертності є ступенем вимірювання глобальних нерівностей стосовно здоров'я, що дуже чітко відображають соціально-економічні умови, в яких перебуває дитина і у формуванні яких основну роль відіграє політика не галузі охорони здоров'я, а інших секторів відносно соціально-економічного становища, та соціально-економічна політика держави в цілому. Політика, що проводиться за межами сектора охорони здоров'я, не впливає на здоров'я сама по собі, а через складний синергізм структурних, соціально-культурних, поведінкових і біологічних детермінант. Дослідження останніх років на глобальному рівні показують, що сімейний дохід є важливою первинною детермінантою дитячої смертності. Загальновідомо, що незаможні люди в усьому світі мають найгірший стан здоров'я, а фактичні дані свідчать про те, що усередині країн чим нижче соціально-економічне становище людини, тим гірший стан її здоров'я. Тобто спостерігається так званий глобальний феномен — соціальний градієнт здоров'я, який проходить через увесь соціально-економічний спектр зверху вниз у країнах із різними рівнями доходу. Так, у показниках смертності дітей віком до 5 років залежно від рівнів сімейного достатку, усередині країн зв'язок між соціально-економічним становищем і здоров'ям має градацію, найвищі показники смертності дітей віком до 5 років спостерігаються в найбільш бідних сім'ях [2–11].

Соціально-економічні детермінанти в сучасних умовах відіграють пріоритетну роль у формуванні дитячого здоров'я і мають чітку тенденцію до збільшення їх частки в загальній сукупності детермінант, що визначають здоров'я, за різними даними, приблизно на 40 %. При цьому питома вага соціально-економічних детермінант може змінюватися залежно від території. Поліпшення доходу зумовлює такі структурні й поведінкові фактори, як поліпшення забезпеченості житлом і житлових умов, продовольча безпека, доступ до чистої води і належної санітарії, до медико-санітарної допомоги, догляд за дітьми грудного віку та практичні методики годування, що впливають на

безпосередні чинники ризику дитячої смертності — недостатність харчування, діарею і гострі респіраторні інфекції. У 2010 р. комісія ВООЗ із соціальних детермінант здоров'я у своїй доповіді висвітлила концептуальні основи низки детермінант — від біологічних і поведінкових факторів ризику до більш віддалених соціально-культурних та економічних факторів, а також до факторів політики (в області охорони здоров'я і соціальної сфері), керівництва та соціально-політичного контексту, до того ж, теорії соціальної епідеміології підкріплюють концепцію, відповідно до якої, детермінанти здоров'я взаємопов'язані [2–11].

На сучасному етапі дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) закликає створити такі умови, за яких кожна дитина мала би право на здоровий розвиток і безпечне дитинство від народження з усіма можливостями в майбутньому для продуктивного життя, але, на жаль, мільйони дітей незалежно від країни позбавлені цього права, і суспільства стикаються з циклами депривації, що визначають життя наступних поколінь, посилюють нерівність і є загрозою для будь-якого суспільства. За даними ЮНІСЕФ, діти становлять 34 % населення країн із низьким і середнім рівнями доходу, проте 46 % населення цих країн мають менш ніж на 1,90 дол. США на добу, понад 300 млн дітей у світі проживають у районах, що надзвичайно часто піддаються повеням і де більшість населення має дохід менше 3,10 дол. США на добу. При цьому в понад третини країн не проводять оцінку рівня дитячої бідності, а в тих країнах, де її проводять (приблизно 50 %), роблять це нерегулярно. У 2014 р. у 41 найбагатшій країні світу приблизно 77 млн дітей проживали в злиднях. Також у світі лише третина дітей із найбільш бідних сімей народжується в присутності кваліфікованого акушера, діти з таких сімей в 1,9 раза частіше помирають у віці до 5 років, у них у 2,1 раза вірогідніше відмічається затримання у рості. Діти, народжені в сільській місцевості, в 1,7 раза частіше помирають у віці до 5 років порівняно з однолітками — мешканцями міст. У 2015 р. приблизно 1 млн дітей померли протягом першої доби від народження. Протидіяти вищезазначеним явищам до 2030 р., застосовуючи глобальні зусилля, покликані деякі Цілі сталого розвитку (ЦСР), що мають на меті через уряди країн зберегти і посилити прогрес, досягнутий Цілями розвитку тисячоліття (ЦРТ). Як приклад досягнутого прогресу: діти, народжені сьогодні, мають знач-

но меншу імовірність зростати в злиднях порівняно з народженими на початку нового тисячоліття і на 40 % більше шансів дожити до 5 років та піти до школи. Однак, незважаючи на прогрес ЦРТ, мільйони дітей у світі живуть і помирають у незадовільних умовах. За оцінками ВООЗ, у 2015 р. 5,9 млн дітей померли у віці до 5 років переважно внаслідок хвороб, профілактика і лікування яких не пов'язані з труднощами і високими витратами; мільйони дітей не мають доступу до освіти, тому що батьки бідні або є членами групи, яка піддається стигматизації; на теперішній час діти становлять майже 50 % населення світу, яке проживає в умовах крайньої бідності, і ще більше дітей стикаються з множинними аспектами бідності. Експерти заявляють, що приблизно 124 млн дітей не мають змоги отримувати шкільну освіту, і з 2011 р. кількість таких дітей зростає; 75 млн дітей віком 3–18 років у 35 країнах украї потребують освіти, з них 17 млн біженців, внутрішньо переміщених осіб або окремих представників груп населення; 150 млн дітей віком до 14 років залучені до праці приблизно. За оцінками ВООЗ, аби досягти поставлених ЦСР до 2030 р. стосовно протидії дитячій смертності та щодо поліпшення дитячого здоров'я, слід прискорити прогрес у наступні 15 років порівняно з прогресом у виконанні ЦРТ. Якщо тенденції протягом останніх 15 років збережуться в подальшому п'ятнадцятиріччі, то до 2030 р. в умовах крайньої бідності зростатимуть 167 млн дітей, у 2016–2030 рр. помруть приблизно 69 млн дітей до 5 років, при цьому 3,6 млн дітей можуть померти лише в 2030 р. переважно внаслідок захворювань, яким можна запобігти, понад 60 млн дітей молодшого шкільного віку не отримають освіти. Уряди всіх країн світу взяли на себе зобов'язання досягти 17 цілей і виконати 169 пов'язаних із ними завдань універсального характеру, невиконання яких може призвести до катастрофічних наслідків. Отже, сучасні існуючі дані свідчать про чіткі тенденції до зростання ролі соціально-економічних детермінант серед інших у формуванні як дитячого здоров'я, так і дитячої смертності, що потребує більш детального вивчення їх структури, механізму дії, динамічного спостереження (моніторинг) та прогнозування [1–11].

Мета дослідження — вивчити, проаналізувати та визначити сучасний стан деяких провідних соціально-економічних детермінант дитячої смертності в Україні та їх тенденції

за даними вибіркового опитування та вибіркового дослідження домогосподарств із дітьми з визначенням різних соціально-економічних і соціально-демографічних ознак, притаманних цим домогосподарствам.

Матеріали та методи дослідження

Дослідження деяких провідних соціально-економічних детермінант проведено за статистичними даними Державної служби статистики України «Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів» (за даними вибіркового опитування домогосподарств), «Витрати і ресурси домогосподарств України» (за даними вибіркового дослідження домогосподарств України), «Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України» (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств) щодо суб'єктивного визначення рівня матеріальної забезпеченості домогосподарств, достатності рівня доходів, консенсусного позбавлення, а також вибіркового дослідження інших соціально-економічних і соціально-демографічних характеристик за 2011–2016 рр. Дані вибіркового досліджень поширені на генеральну сукупність (усі домогосподарства), тобто вибірка сукупність досліджених домогосподарств репрезентує все населення України. Дані отримані відповідно до вимог міжнародних стандартів, методологічних вимог із дотриманням усіх основних принципів формування вибірки та екстраполяції (поширення) даних вибіркового дослідження на генеральну сукупність.

Дослідження виконано згідно з принципами Гельсінської Декларації. Протокол дослідження ухвалено Локальним етичним комітетом зазначених у роботі установ. На проведення досліджень отримано поінформовану згоду батьків дітей (або їхніх опікунів).

Використано такі методи: аналітичний, статистичний, порівняльний аналіз, системний підхід.

Результати дослідження та їх обговорення

За даними Державної служби статистики України, кількість домогосподарств в Україні у 2016 р. зменшилася на 11,7 % порівняно з 2011 р. Частка домогосподарств із дітьми в загальній кількості домогосподарств у 2011–2014 рр. становила 37,9 %, у 2015–2016 рр. — 38,2 %. У 2016 р. серед домогосподарств із дітьми переважна більшість мала 1 дитину — 76,4 %, 2 дитини — 20,7 %, 3 дитини і більше —

2,9 %. При цьому в середньому домогосподарства в Євросоюзі (за даними вибіркового дослідження умов життя) у 2013 р. склалися з 2,3 осіб, у 2014 р. – 2,4 осіб, тоді як в Україні – 2,6 осіб, як у 2013 р., так і в 2014 р. (табл.). У переважній більшості домогосподарств із дітьми без батька зростали у 2016 р. 95,5 % дітей, у 2011 р. – 93,6 %, без матері – відповідно 3,1 % і 3,4 %, без обох батьків (мешкали в родичів) – відповідно 1,4 % та 3,0 % дітей. За віком діти, які зростали без одного чи обох батьків, розподілилися таким чином: до 7 років – 34,9 % (2015 р.) і 35,2 % (2011 р.); 7–13 років – відповідно 46 % і 42,3 %; 14–17 років – 27,6 % і 30,1 %. Найчастіше серед домогосподарств із дітьми, які не зростали без одного чи обох батьків, були домогосподарства з 1 дитиною (2015 р. – 85,3 %, 2011 р. – 84,8 %), з 2 дітьми – відповідно 12,9 % і 12,6 %, із 3 дітьми – 1,8 % і 2,6 %.

За даними дослідження 2011–2015 рр. (за 2015 р. подано дані опитування, проведеного в січні 2016 р.), усі домогосподарства (у тому числі з дітьми) за оцінкою власного доходу протягом року розподілилися таким чином. Дохід вважали достатнім і робили заощадження у 2015 р. 6,2 % домогосподарств, частка таких домогосподарств із 2012 р. знизилася на 41 % (2012 р. – 10,5 %, 2013 р. – 10,4 %, 2014 р. – 8,0 %); частка домогосподарств, які вважали дохід достатнім, але не робили заощаджень, із 2013 р. знизилася на 10,2 % (2011 р. – 48,4 %, 2012 р. – 49,0 %, 2013 р. – 50,9 %, 2014 р. – 46,9 %, 2015 р. – 45,7 %); частка домогосподарств, що постійно відмовлялися від необхідного, крім харчування, за 2011–2013 рр. зменшилася (2011 р. – 39,0 %, 2012 р. – 37,6 %, 2013 р. – 35,8 %), але у 2014 р. почала зростати (2014 р. – 41,4 %), а у 2015 р. досягла 43,2 %, а у 2015 р. досягла 43,2 %, а у 2015 р. досягла 43,2 %.

Таблиця

Характеристика домогосподарств за 2011–2016 рр.

Показник	Рік					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Усі домогосподарства						
Кількість домогосподарств (тис.)	17022,7	16984,1	16958,7	16076,3	15073,7	15033,4
Середня кількість осіб у домогосподарствах	2,59	2,58	2,58	2,58	2,59	2,58
Склад домогосподарств (%): діти до 3 років	3,4	3,5	3,8	3,6	3,7	3,5
3–6 років	4,2	4,3	4,5	4,7	4,8	4,7
7–13 років	6,4	6,4	6,3	6,7	6,4	7,0
14–15 років	2,3	2,2	1,8	1,8	1,9	1,8
16–17 років	2,4	2,3	2,1	2,0	2,0	1,8
Частка домогосподарств із дітьми до 18 років (%)	37,9	37,9	37,9	37,9	38,2	38,2
Домогосподарства з дітьми						
Кількість домогосподарств із дітьми (тис.)	6450,5	6439,5	6429,4	6418,6	5751,8	5744,1
Середня кількість осіб у домогосподарствах із дітьми (осіб)	3,69	3,69	3,69	3,69	3,65	3,64
Частка (%) домогосподарств із дітьми віком: до 3 років	22,5	23,0	25,2	23,4	24,2	23,3
3–6 років	27,6	27,8	29,2	30,2	30,8	30,3
7–13 років	39,9	39,9	39,5	42,2	39,9	43,7
14–15 років	15,1	14,8	12,4	12,3	12,9	12,0
16–17 років	16,3	15,4	14,1	13,0	13,3	11,6
Розподіл домогосподарств із дітьми (%) за кількістю дітей у їх складі: одна дитина	75,3	76,0	75,6	75,9	75,6	76,4
дві дитини	22,1	21,2	22,1	20,9	21,4	20,7
три дитини	2,1	2,4	2,0	2,9	2,4	2,6
чотири дитини	0,3	0,3	0,2	0,2	0,5	0,2
п'ять дітей і більше	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Розподіл домогосподарств із дітьми (%) за кількістю дорослих осіб в їх складі: одна особа	10,6	9,9	9,7	9,3	10,9	7,8
дві особи	54,3	54,7	55,8	54,4	56,4	58,6
три особи і більше	35,1	35,4	34,5	35,3	32,7	33,6
Розподіл домогосподарств з однією дорослою особою (%) за кількістю дітей у їх складі: одна дитина	85,0	85,6	83,4	87,0	84,4	76,2
дві дитини	13,2	11,6	14,9	11,3	13,9	19,7
три дитини і більше	1,8	2,8	1,7	1,7	1,7	4,1

тобто у 2015 р. зросла майже на 21 % відносно 2013 р.; частка домогосподарств, яким не вдалося забезпечити навіть нормального харчування, зросла з 2,5 % у 2011 р. до 4,9 % у 2015 р. — на 96 %, тобто майже удвічі (2012 р. — 2,9 %, 2013 р. — 3,3 %, 2014 р. — 3,7 %), при чому в сільській місцевості частка таких домогосподарств (2015 р. — 5,5 %) була вищою за аналогічну в структурі міських поселень (2015 р. — 4,7 %).

Важливою умовою здорового розвитку людини, а особливо дитини, є її раціональне, збалансоване харчування. Загальна кількість домогосподарств країни, рівень доходів яких протягом останнього року не дав змоги забезпечити навіть достатнього харчування, становила у 2015 р. 738,1 тис. домогосподарств (у 2014 р. — 528,3 тис. домогосподарств), при цьому в міських поселеннях у 2015 р. їх було 467,6 тис., кількість таких домогосподарств зросла порівняно з 2014 р. на 27,3 %, у сільській місцевості — 270,5 тис. домогосподарств, порівняно з 2014 р. більше на 68 %. З вищезазначеної кількості домогосподарств у 2015 р. 166,2 тис. повідомили, що не мали змоги давати власним дітям фрукти (або соки), кількість таких домогосподарств зросла на 38,5 % порівняно з 2014 р. (120,0 тис. домогосподарств). Не мали можливості давати дітям їжу або гроші на харчування в школі 39,0 тис. домогосподарств, їх кількість у 2015 р. зросла на 35 % порівняно з 2014 р. (28,9 тис. домогосподарств), найбільше таких домогосподарств у містах (2015 р. — 29,8 тис. домогосподарств), ніж у сільській місцевості (2015 р. — 9,2 тис. домогосподарств); не отримували ласощів хоча б раз на тиждень 84,6 тис. домогосподарств, їх кількість зросла на 16 % у 2015 р. порівняно з 2014 р. (72,9 тис. домогосподарств). Таким чином, у країні збільшується кількість домогосподарств, де діти недостатньо отримують фрукти, їжу, ласощі. У структурі грошових витрат домогосподарств із дітьми на харчування (продукти харчування, безалкогольні напої становлять 96,2 %) переважна більшість коштів витрачається саме на м'ясо та м'ясні вироби (20,6 %), хліб та хлібобулочні вироби (17,1 %), молоко, сир, яйця (12,6 %), овочі (7,2 %, з них 1,5 % становить картопля), фрукти (6,5 %), рибу (5,7 %), при цьому слід зауважити, що чим більше дітей у домогосподарствах, тим менше витрат на вищезазначені продукти, крім хліба та хлібобулочних виробів, частка яких зростає зі збільшенням кількості дітей у домогосподарствах

(до 30,5 % грошових витрат на хліб і хлібобулочні вироби у домогосподарствах із 5 дітей і більше). Енергетична цінність спожитих продуктів харчування в домогосподарствах із дітьми становила у 2015 р. 2584 ккал у середньому на добу (у розрахунку на 1 особу), вміст поживних речовин відповідав 72 г білків, 116 г жирів, 318 г вуглеводів, що не є цілком збалансованим.

Слід зазначити, що, за умови значного збільшення доходу, частка домогосподарств (усі домогосподарств, у тому числі з дітьми) із загальної кількості тих, які повідомили, що спрямували б додаткові кошти на їжу, становила 26,2 %, одяг та взуття — 37,9 %, лікування — 48,1 % (у містах — 44,6 %, у селах — 55,4 %), побутову техніку — 31,8 %, відпочинок — 51,5 %. При цьому зросла частка домогосподарств, готових спрямувати додаткові кошти на їжу (на 15,4 %), одяг та взуття (на 14,2 %), лікування (на 1,3 %) та побутову техніку (на 0,95 %), та знизилася питома вага домогосподарств, готових спрямувати кошти на відпочинок (53,1 % — у 2014 р., 51,5 % — у 2015 р.), придбання автомобілю (15,9 % — у 2014 р., 14,0 % — у 2015 р.), житла (41,4 % — у 2014 р., 39,7 % — у 2015 р.), накопичення та навіть освіти для себе і власних дітей (17,4 % — у 2014 р., 15,1 % — у 2015 р.). При цьому, за суб'єктивною оцінкою домогосподарств України власного матеріального добробуту, у січні 2016 р. заможними себе не вважав ніхто, представниками середнього класу визнали себе 0,7 % домогосподарств (ця частка нижча, ніж у попередні роки), небідними, але ще не представниками середнього класу, — 27,0 % (ця частка теж нижча порівняно з попередніми роками), бідними — 72,3 % (ця частка вища порівняно з попередніми роками).

За оцінкою власних доходів, частка домогосподарств, які вказали, що доходи були достатніми, і робили заощадження, знизилася на 49,1 % (з 11,6 % у 2011 р. до 5,9 % у 2015 р.); доходи були достатніми, але заощаджень не робили — 50,3 % домогосподарств із дітьми (2015 р.); постійно відмовляли собі в необхідному, крім харчування, — 39,7 % домогосподарств із дітьми, ця частка домогосподарств зросла у 2015 р. на 6 % відносно 2011 р. (37,5 %); не могли забезпечити навіть достатнього харчування — 4,1 % домогосподарств із дітьми, і частка цих домогосподарств зросла на 32,3 % відносно 2011 р. (3,1 %). При цьому частка домогосподарств з 1 дитиною, де не вдалося

забезпечити навіть достатнього харчування, у 2015 р. становила 3,4 % (2011 р. — 4,7 %), тоді як частка домогосподарств із 2 дітьми, де не вдалося забезпечити навіть достатнього харчування, зросла з 2,9 % у 2011 р. до 5,0 % у 2015 р., із 3 дітьми — відповідно з 2,5 % до 14,0 %, з 4 дітьми — з 2,0 % до 15,8 %, з 5 дітьми та більше — з 3,3 % до 7,8 %. Серед домогосподарств із дітьми, які не мали одного чи обох батьків, у 2015 р. 4,2 % оцінили власні доходи як достатні і мали можливість робити заощадження, 43,1 % зазначили, що їхні доходи були достатніми, але не мали змоги робити заощадження, 45,3 % постійно відмовлялися собі в необхідному, крім харчування, а 7,4 % домогосподарств не мали змоги забезпечити навіть харчування, при цьому 48 % домогосподарств із 3 дітьми і більше, які не мали одного чи обох батьків, не могли забезпечити навіть харчування, 14,9 % домогосподарств із 2 дітьми також не мали змоги забезпечити навіть харчування.

Із загальної кількості домогосподарств із дітьми 57,3 % (2015 р.) вказали, що при значному збільшенні доходів вони б спрямували додаткові кошти передусім на відпочинок (при чому чим більше дітей, тим менше готові спрямувати на відпочинок: 1 дитина — 58,4 %, 2 дитини — 55,8 %, 3 дитини — 41,2 %, 4 дитини — 43,3 %, 5 дітей і більше — 39,9 %); 44,4 % домогосподарств із дітьми — на одяг і взуття (залежно від кількості дітей — відповідно 44,3 %, 44,6 %, 42,4 %, 66,1 %, 78,3 %); 20,9 % домогосподарств із дітьми — на їжу (відповідно 19,6 %, 24,0 %, 30,4 %, 33,9 %, 30,6 %); 43,2 % усіх домогосподарств із дітьми — на житло (відповідно 43,2 %, 42,0 %, 46,8 %, 52,0 %, 40,0 %, 21,5 %), лише 25 % домогосподарств із дітьми — на лікування (відповідно 25,7 %, 21,3 %, 36,6 %, 15,0 %, 20,8 %), 29,1 % домогосподарств із дітьми — на (відповідно 28,0 %, 32,0 %, 37,0 %, 40,1 %, 20,2 %).

З оцінки матеріального добробуту встановлено, що жодне домогосподарство з дітьми не вважає себе заможним, 0,9 % визнають себе представниками середнього класу, 31,0 % відносять себе до небідних, але ще не до середнього класу, 68,1 % — до бідних. При цьому бідними вважають себе 81,6 % домогосподарств із 5 дітьми і більше, 76,8 % із 4 дітьми, 78,3 % із 3 дітьми, 63,4 % із 2 дітьми, 68,9 % з 1 дитиною.

Переважає більшість (67,2 %) домогосподарств із дітьми зазначила, що за їхній добробут мають нести відповідальність як держава,

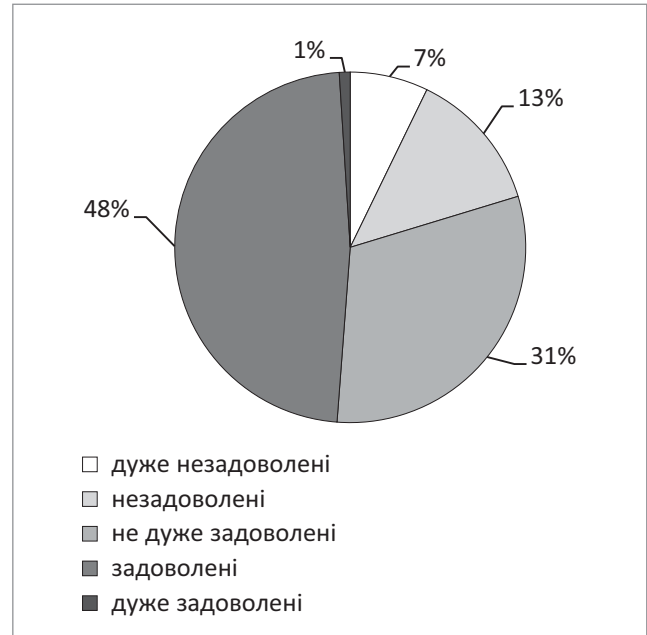
так і вони самі (залежно від кількості дітей: 1 дитина — 65,8 %, 2 дитини — 70,8 %, 3 дитини — 78,9 %, 4 дитини — 63,3 %, 5 дітей і більше — 49,3 %); 13,6 % — це має бути переважно держава (за кількістю дітей — відповідно 14,4 %, 10,8 %, 8,7 %, 24,4 %, 30,0 %), 6,3 % — тільки держава (за кількістю дітей — відповідно 6,3 %, 6,5 %, 6,8 %, 7,2 %, 20,7 %), 10,1 % — переважно самі домогосподарства (за кількістю дітей — відповідно 10,4 %, 10,05 %, 2,5 %, 3,5 %, при цьому в домогосподарствах із 5 дітьми і більше так ніхто не вважає), і тільки 2,8 % визнали, що саме вони відповідальні за власний добробут (за кількістю дітей — відповідно 3,1 %, 1,9 %, 3,1 %, 1,6 %, а в домогосподарствах із 5 дітьми і більше ніхто так не вважає).

За суб'єктивною оцінкою власного матеріального становища станом на 2016 р. виявлено, що матеріальне становище поліпшилося у 1,2 % домогосподарств із дітьми, скоріше поліпшилося — у 4,7 %, залишилося без змін — у 31,7 %, скоріше погіршилося — у 31,5 %, погіршилося — у 30,9 %. Найбільше погіршилося матеріальне становище в домогосподарствах із 5 дітьми і більше: скоріше погіршилося — у 50,4 %, погіршилося — у 29,6 %.

За типом житла домогосподарства з дітьми розподілилися таким чином: в окремих квартирах мешкають 45,9 %, у комунальних — 0,7 %, у власних будинках — 47,8 %, у частині власного будинку — 2,2 %, у гуртожитку — 3,4 %, в орендованому помешканні — 4 % домогосподарств із дітьми. У цілому по Україні серед 15 033,4 тис. домогосподарств у 2016 р. житловими умовами вкрай не задоволені 3,4 %, незадоволені — 11,2 %, не дуже задоволені — 29,0 %, задоволені — 53,6 %, дуже задоволені — лише 2,0 %. Серед домогосподарств із дітьми вкрай не задоволені житловими умовами 4,5 %, незадоволені житловими умовами — 11,5 %, не дуже задоволені — 29,4 %, задоволені — 52,7 %, дуже задоволені — 1,9 %, тобто в цілому по країні незадоволені житловими умовами 45 % домогосподарств із дітьми. Якщо розглянути структури задоволеності домогосподарств із дітьми житловими умовами за типом поселення, то в містах частка вкрай не задоволених житловими умовами у 2016 р. становила 4,4 %, і це більше ніж у 2015 р. (3,7 %), але менше, ніж у сільській місцевості (4,9 %). У 2016 р. частка незадоволених житловими умовами у містах дорівнювала 10,0 %, а в сільській місцевості — 15,2 %, не дуже задоволених житловими умовами — відповідно 27,3 % і 34,1 %, задо-

Рис. 1. Ставлення домогосподарств (частка, %) з однією дитиною до власних житлових умов (4386,7 тис. домогосподарств, 2016 р.)

Рис. 3. Ставлення домогосподарств (частка, %) з трьома і більше дітьми до власних житлових умов (168,2 тис. домогосподарств, 2016 р.).

Рис. 2. Ставлення домогосподарств (частка, %) з двома дітьми до власних житлових умов (1189,2 тис. домогосподарств, 2016 р.).

воленіх житловими умовами у містах більше — 56,7 % проти 43,1 % у селі, при цьому частка дуже задоволених житловими умовами домогосподарств з дітьми вища у селі (2,7 %), ніж у таких домогосподарств, що мешкають у містах (1,6 %). У цілому по Україні у 2016 р. частка домогосподарств із дітьми вкрай не задоволених, незадоволених та не дуже задоволених житловими умовами у містах становила 41,7 %, у сільській місцевості — 54,2 %. Також простежується тенденція зростання частки незадоволених житловими умовами зі збіль-

шенням кількості дітей у домогосподарствах з дітьми, і навпаки, зниження частки задоволених зі збільшенням кількості дітей. Так, частка вкрай не задоволених житловими умовами у випадку з 1 дитиною в домогосподарстві становила 3,9 %, 2 дітьми — 6,6 %, 3 і більше дітьми — 7,2 %; частка незадоволених з 1 дитиною в домогосподарстві — 10,9 %, 2 дітьми — 13,5%, 3 і більше дітьми — 13,1 %; питома вага в структурі не дуже задоволених з 1 дитиною склала 28,1 %, 2 дітьми — 33,7 %, 3 і більше дітьми — 30,9 %; задоволених житловими умовами з 1 дитиною — 55,2 %, 2 дітьми — 44,1 %, 3 і більше дітьми — 47,8 %; частка дуже задоволених домогосподарств з 1 дитиною — 1,9 %, 2 дітьми — 2,1 %, 3 і більше дітьми — 1,0 % (рис. 1, рис. 2, рис. 3).

Переважні витрати (за структурою грошових витрат, у відсотках) домогосподарств із дітьми у 2015 р. спрямовувалися на продукти харчування 49,6 % (2014 р. — 47,8 %), на житло та електроенергію тощо — 11,5 % (2014 р. — 9,9 %). Грошові витрати домогосподарств із дітьми на охорону здоров'я у 2015 р. становили 3,2 %, або 176,86 грн у середньому на особу (у тому числі на медичні товари 1,9 %, або 104,51 грн у середньому на одну особу, медичні послуги — 1,3 %, або 72,35 грн у середньому на одну особу), на освіту — 1,9 %, або 102,7 грн у середньому на особу.

Важливою складовою для існування домогосподарств з дітьми є грошовий дохід, що

в переважній більшості забезпечується в таких домогосподарствах за рахунок оплати праці дорослих, частка якої в структурі грошового доходу домогосподарств із дітьми у 2016 р. становила 61,9 %, частка пенсій – 9,7 %, частка доходу від підприємницької діяльності – 8,1 %, частка допомоги (пільги, субсидії) – 7,0 %, частка грошової допомоги від родичів – 6,6 %, частка доходу від сільськогосподарської продукції – 3,6 %, частка доходу від власності – 0,7 %, частка аліментів – 0,6 %, частка стипендій – 0,5 %. Зі збільшенням кількості дітей у домогосподарствах зменшувалася частка доходу «оплата праці» (з 64,6 % у домогосподарствах з 1 дитиною до 26,1 % у домогосподарствах із 5 дітьми і більше, у домогосподарствах із 2 дітьми частка цього доходу становила 57,2 %, 3 дітьми – 41,2 %, з 4 дітьми – 24,0%); зростала частка соціальної допомоги, пільг та субсидій (у домогосподарствах з 1 дитиною – 4,1 %, 2 дітьми – 12,6 %, 3 дітьми – 25,3 %, 4 дітьми – 56,2 %, 5 дітьми і більше – 48,7 %), збільшувалася частка такого доходу, як продаж сільськогосподарської продукції, – з 3,5 % у домогосподарствах з 1 дитиною до 12,0 % у домогосподарствах із 5 дітьми і більше, а також грошова допомога від родичів у домогосподарствах із 5 дітьми і більше, частка якої становила 9,0 % від грошового доходу таких домогосподарств.

Важливим є рівень середньодушового еквіваленту грошового доходу домогосподарств із дітьми (5751,8 тис. домогосподарств) у середньому на місяць. У 2016 р. мали рівень, нижчий за прожитковий мінімум (1227,33 грн на 1 особу на місяць), 15,3 % домогосподарств із дітьми, при чому частка домогосподарств із рівнем, нижчим за прожитковий мінімум, зростала зі збільшенням кількості дітей у сім'ї. Так, частка домогосподарств з 1 дитиною становила 12,3 %, 2 дітьми – 22,9 %, 3 дітьми – 34,3 %, 4 дітьми – 36,0 %, 5 дітьми та більше – 47,0 % (у структурі розподілу домогосподарств за рівнем середньодушового еквівалентного грошового доходу з урахуванням кількості дітей у сім'ї частка домогосподарств з 1 дитиною, які мали у 2016 р. дохід до 480 грн, становила 0,2 %, 2 дітьми – 0,7 %, 3 дітьми – 0,5 %, 5 дітьми і більше – 7,2 %; дохід 480,1–840,0 грн – відповідно 2,7 %, 5,0 %, 8,7 %, 21,9 %, 19,9 %; дохід 840,1–1200,0 – відповідно 8,2 %, 14,6 %, 21,7 %, 14,1 %, 19,9 %). Середньодушовий еквівалентний грошовий дохід 1560,1–1920,0 грн

на місяць (грн) на 1 особу мали 20,6 % домогосподарств із дітьми, 1200,1–1560,0 грн – 19,6 %, 1920,1–2280,0 грн – 15,8 %, 2280,1–2640,0 грн – 11,7 %, 840,1–1200,0 грн – 10 %, 2640,1–3000,0 грн – 7,3 %, 3000,1–3360,0 грн – 4,3 %, 3360,1–3720,0 грн – 2,6 %, понад 3720,0 грн – 4,3 %. У домогосподарствах з 1 дитиною найвища частка середньодушового еквівалентного грошового доходу на місяць відповідала 1560,1–1920,0 грн (20,8 %), 2 дітьми – 1200,1–1560,0 грн (24,5 %), 3 дітьми – 1200,0–1560,0 грн (30,8 %), 4 дітьми – 1560,1–1920,0 грн (35,3 %), 5 дітьми та більше – 1200,1–1560,0 грн (42,3 %). Слід відмітити, що домогосподарства з 4 та 5 дітьми і більше абсолютно виключили наявність у себе середньодушового еквівалентного грошового доходу понад 1920,0 грн на 1 особу на місяць.

Висновки

За результатами дослідження домогосподарств вивчено та проаналізовано сучасний стан деяких соціально-економічних детермінант дитячого здоров'я та смертності дітей (доходи, витрати, ресурси за різними соціально-економічними ознаками, соціально-демографічні характеристики домогосподарств із дітьми, матеріальна забезпеченість, житлові умови тощо). З урахуванням даних аналізу соціально-економічного стану домогосподарств із дітьми та його тенденцій встановлено необхідність адекватного соціально-економічного захисту дитячого населення країни через відповідні державні програми, що сприятиме зменшенню дитячої бідності, проявів деривації, соціальної ізоляції дітей, забезпеченню принципів справедливості та підвищенню інвестування для збереження здоров'я дітей та протидії дитячої смертності, а також матиме важливі соціальні наслідки у формуванні чисельності поколінь, перспективному зростанні чисельності працездатного населення і подовженні тривалості життя.

Перспективи подальших досліджень

У подальшому слід провести динамічні поглиблені дослідження детермінант дитячої смертності, особливо соціально-економічних, а також здійснити на підставі вищезазначених досліджень подальший аналіз з отриманням кількісних і якісних даних щодо результатів динамічної взаємодії детермінант, через які можливий вплив державної політики (за межами галузі охорони здоров'я) на стан

здоров'я і смертності дитячого населення країни. Це сприятиме достовірним фактичним даним і розробці відповідних ефективних політичних стратегій щодо поліпшення стану здо-

ров'я дитячого населення, а також протидії дитячої смертності в Україні.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Положение детей в мире, 2016 год: справедливые возможности для каждого ребенка. https://www.unicef.org/eca/ru/SOWC_2016_Russian.pdf.
2. Bircher J, Kuruvilla S. (2014). Defining health by addressing individual, social, and environmental determinants: new opportunities for health care and public health. *Journal of Public Health Policy*. 35: 363–386.
3. Bourgeois-Pichat J. (1952). An analysis of infant mortality. *Popul Bull UN*. 2: 1–14.
4. Every Newborn: the professional organisations' perspective. (2014, 12 July). *Lancet*. 384, 9938: 189–205. [https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736\(14\)60496-7.pdf](https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736(14)60496-7.pdf).
5. Graham H. (2007). *Unequal lives: health and socio-economic inequalities*. Maidenhead: Open University Press.
6. Marmot MG, Wilkinson RG, Brunner E. (2006). *Social determinants of health*. New York: Oxford University Press.
7. Millennium Development Goals Report. (2015). New York: United Nations.
8. The High-Level Task Force for the International Conference on Population and Development (ICPD). (2015). *Smart investments for financing the post-2015 development agenda*. Policy brief. <http://icpdtaskforce.org/wp-content/uploads/2015/01/FinancingBriefSmartInvestments2015.pdf>.
9. The Partnership for Maternal, Newborn & Child Health, WHO, World Bank et al. (2015). *Success Factors for Women's and Children's Health study series: journal articles and reports*. Geneva: WHO. <http://www.who.int/pmnch/successfactors/en>.
10. The Partnership for Maternal, Newborn & Child Health, WHO. (2014). *A policy guide for implementing essential interventions for reproductive, maternal, newborn and child health (RMNCH): a multisectoral policy compendium*. Geneva: WHO.
11. UNICEF. (2015). *Committing to child survival: A Promise Renewed - progress report 2014*. New York: UNICEF.

Сведения об авторах:

Слабкой Геннадий Алексеевич — д. мед. н., проф., зав. каф. общественного здоровья факультета последипломного образования и доуниверситетской подготовки. ГВУЗ «Ужгородский национальный университет». Адрес: г. Ужгород, ул. Собранецкая, 150.

Дудник Светлана Валерьевна — к. мед. н., учений секретарь ГУ «Украинский институт стратегических исследований МОЗ Украины». Адрес: г. Киев, пер. Волго-Донский, 3.

Статья поступила в редакцию 27.08.2018 г.; принята в печать 10.12.2018 г.

Изменения в оформлении списка литературы

Согласно Приказу МОН Украины № 40 от 12.01.2017 г. «Об утверждении требований к оформлению диссертаций» вносятся изменения в оформление списка литературы в журнале. Теперь оформление осуществляется в соответствии со стилем АРА (American Psychological Association style), используемым в диссертационных работах.

Примеры оформления литературных источников

Журнальная публикация

Автор АА, Автор ВВ, Автор СС. (2005). Название статьи. Название журнала. 10(2); 3: 49-53.

Книга

Автор АА, Автор ВВ, Автор СС. (2006). Название книги. Город: Издательство: 256.

Глава в книге

Автор АА, Автор ВВ, Автор СС. (2006). Название раздела (главы). В кн. Автор книги. Название книги. Под ред. Фамилия СС. Город: Издательство: 256.

Интернет-ресурс

Автор АА, Автор ВВ, Автор СС. (2006). Название статьи. Название журнала/книги (если есть). URL-адрес публикации.

Оформление литературы по новым требованиям повысит возможности поисковых ресурсов в интернете, и, как следствие, цитируемость авторов.